

DE NOODZAAK VAN ERKENNING

Beeldvorming rond 'Indonesië' sterk in beweging

De herinneringen aan de dekolonisatieoorlog in Indonesië (1945-1949) zijn verdeeld; de Nederlandse en de Indonesische herinneringen waren en zijn, uiteraard, heel verschillend. Tegelijk zien we, aan Nederlandse zijde, dat het beeld sterk in beweging is. Dat heeft vooral te maken met het wisselen van de generaties.

In Indonesië zijn tientallen miljoenen scholieren vertrouwd gemaakt met verhalen van oorlogshelden en een verenigd Indonesisch volk dat in een gerechtvaardigde en heroïsche strijd de Nederlandse onderdrukkers het land uitschopte, onder leiding van zelfbewuste leiders als Soekarno en (vooral) een krachtig nationaal leger. In Nederland was de herinnering heel lang anders georganiseerd – we spraken over ‘politie acties’, over incidentele ‘excessen’, maar vooral over extreem geweld van Indonesische zijde jegens Europeanen en over de onafgemaakte missie.

KANTELEN

Aan Nederlandse zijde is dit beeld sterk in beweging. Dat heeft vooral te maken met de komst van nieuwe generaties. De generaties van directbetrokkenen sterven uit. Dan heb ik het over de ‘repatrianten’, de (Indische) Nederlanders die als gevolg van de Indonesische Revolutie getuige en indirect soms slachtoffer waren van gruwelijk geweld. De veteranen, die zich lang verzetten tegen welke aantijging dan ook over ‘excessief geweld’ door de Nederlandse krijgsmacht. De politici, die verantwoordelijk waren voor de grootscheepse en slecht gecontroleerde inzet van militaire middelen, daarmee ook voor ‘ontsporingen van geweld’. Hun directe opvolgers, die weinig voelden voor een grondige bezinning op mogelijk politiek en militair falen.

Het beeld in Nederland begint te kantelen. Sinds de onthullingen van Nederlandse oorlogsmisdaden in 1969 is dit onderwerp steeds opnieuw onder de publieke aandacht gebracht. Het kabinet-De Jong concludeerde toen nog dat het om geïsoleerde ‘excessen’ ging, terwijl de Nederlandse krijgsmacht zich als geheel correct had gedragen. Nieuw onderzoek heeft die conclusie steeds verder ondergraven. De onlangs verschenen studie van Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal*

Spoor, noopte uiteindelijk ook het kabinet-Rutte tot bezinning over de (on)houdbaarheid van het regeringsstandpunt uit 1969. Al veel eerder, in 2005, had het tweede kabinet-Balkenende bij monde van minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot al verklaard dat dit een ‘oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis’ was geweest. Een wonderlijke uitdrukking, maar de strekking was duidelijk: achteraf gezien hadden we deze oorlog nooit moeten beginnen.

ONDERZOEK

De vraag over het karakter van de oorlog bleef nog lang in de lucht hangen. Het ging vooral over de vraag in hoeverre de Nederlandse krijgsmacht zich schuldig had gemaakt aan ‘oorlogsmisdaden’ – het hoge woord was eruit. Gebeurde dat incidenteel of structureel? Zonder verder onderzoek was die vraag niet te beantwoorden, vandaar de oproep van drie onderzoeksinstituten – KITLV, NIOD en NIMH – in 2012 voor een breed en onafhankelijk, door de overheid gefinancierd onderzoek. ►

Gert Oostindie is directeur van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) en hoogleraar koloniale en postkoloniale geschiedenis aan de Universiteit Leiden.

Nederlandse soldaten in het pas ingenomen Poerwokerto op West-Java, tijdens de de eerste politie actie, juli 1947. Foto: Hugo Wilmar, Nationaal Archief, collectie Spaarnestad.

Die oproep oogstte veel publiciteit en bijval, maar kreeg – tot voor kort – geen steun van het kabinet-Rutte. Bij het KITLV gingen we door met onderzoek. Eén resultaat daarvan is het boek *Soldaat in Indonesië, 1945-1950. Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (2015), gebaseerd op ruim zeshonderdvijftig gepubliceerde egodocumenten van Nederlandse militairen/veteranen – zo’n honderdduizend bladzijden

‘VETERANEN HEBBEN EEN STEVIGE ARGWAAN ONTWIKKELD TEGENOVER “DE BUITENWERELD DIE ER NIETS VAN SNAPT”’

in druk. Ik kwam op het idee voor deze studie, omdat ik juist vanuit de veteranenwereld zulke tegenstrijdige reacties ontving op de oproep van de onderzoeksinstituten. Ik begrijp dat nu wel. Er wordt vaak snel geoordeeld, tot woede van de veteranen, die een stevige argwaan hebben ontwikkeld tegenover ‘de buitenwereld die er niets van snapt’. Temeer interessant te onderzoeken wat zij zelf in de loop der tijd hebben opgetekend of laten noteren, over hun ervaringen en gedachten. In *Soldaat in Indonesië* concludeer ik dat waarschijnlijk slechts een minderheid binnen de Nederlandse krijgsmacht zich aan oorlogsmisdaden schuldig maakte, maar ook dat die minderheid mogelijk verantwoordelijk was voor tienduizenden oorlogsmisdaden – dat moet dan ‘structureel geweld’ heten. Hoofdstuk-

Boven: Kinderen vragen om eten aan soldaten in Zuid-Sumatra, Nederlands-Indië. Foto uit 1946 door militair W.F.J. Pielage. Nationaal Archief, collectie Spaarnestad. Hiernaast: Raymond Westerling, commandant van de speciale troepen van het KNIL in Indonesië, 1948. Foto: Ministerie van Defensie.

ken over geweld en de reflectie daarop vormen de kern van het boek. Maar verder komen de veteranen aan het woord over de context. Dan ga je begrijpen hoe onmogelijk de situatie was waarin de Nederlandse militairen – de meesten jonge dienstplichtigen – zich bevonden, op pad gestuurd met een missie die steeds meer twijfels opriep, in een ver land vol onbekende mensen en culturen. Over die verwarring geven deze getuigenissen veel, soms onthutsende, informatie prijs – zo ook over zaken waarover doorgaans terloops of besmuikt werd geschreven, zoals stress en seks.

In de reflecties van veteranen die lang na thuiskomst hun ervaringen en gevoelens optekenden – of dat lieten doen – valt een zekere verongelijkheid op: over de veelal gedwongen inzet in een oorlog die achteraf ‘fout’ ging heten, over gemiste burgerjaren, over gebrek aan waardering door politiek en maatschappij, over onbegrip. In die zin getuigen deze egodocumenten vaak meer van – op zich begrijpelijk – zelfbeklag dan zelfverwijt. Trauma werd allengs een thema. En gaandeweg wordt openlijker en ook meer kritisch over geweld gesproken, al betuigt dus de meerderheid zelf geen getuige, laat staan dader van oorlogsmisdaden te zijn geweest. Dat verklaart hun argwaan, en de felle toon waarop veteranen zich steeds hebben verweerd tegen wat zij zagen als ongerechtvaardigde beschuldigingen.

OPEN ZENUWEN

Soldaat in Indonesië werd in Nederland goed ontvangen – veel publiciteit en binnen een jaar was er een vierde druk. Lezingen trokken stevast volle zalen en een publiek dat zich maar zelden boos maakt over het gebruik van woorden als ‘oorlog’ en ‘oorlogsmisdaden’. Toch moet je je als spreker bewust zijn van open zenuwen. Afgezien van enkele

veteranen zijn het nu de kinderen en kleinkinderen van Nederlandse militairen die komen luisteren en soms ook verhalen willen delen. Dat kunnen aangrijpende verhalen zijn. Over een vader die somber of met psychische problemen terugkwam. Over vaders die nooit een woord spraken over hun ervaringen. Over lieve (groot)vaders van wie je je niet kunt voorstellen dat zij ‘overzee’ ooit een vlieg kwaad zouden hebben gedaan. Vragen rond oorlogsmisdaden, schuld en verantwoordelijkheid blijven zwaar wegen.

Nog voor de Nederlandse editie in de winkel lag suggereerde een Indonesische uitgever een vertaalde versie. Lang verhaal kort: in het najaar van 2016 rolde in Jakarta *Serdadu Belanda di Indonesia, 1945-1950* van de pers. Met collega Ireen Hoogenboom, die onmisbare bijdragen aan het boek en daarna ook aan onze duopresentaties leverde, toerde ik in september gedurende twee intensieve weken door Indonesië, waar we in veertien sessies zo’n 1750 toehoorders toespraken, vooral jonge universitaire studenten, maar ook docenten en andere volwassenen – een enkele keer ook mensen die de oorlog zelf meemaakten. Daarmee werd meteen al één Nederlands cliché weerlegd, namelijk dat er in Indonesië geen belangstelling zou zijn voor deze oorlog. We hadden er, gezien de bij de uitgever binnenstromende uitnodigingen, nog tientallen presentaties aan kunnen vastknopen.

GENUANCEERDE PUBLICITEIT

Een paar impressies. Allereerst, ontnuchterend: de mededeling dat in Nederland inmiddels vrij breed wordt gedeeld dat wij het nationalisme hadden moeten accepteren en de oorlog niet hadden moeten voeren, en dat de krijgsmacht op zo’n schaal oorlogsmisdaden pleegde dat deze niet kunnen worden afgedaan als uitzonderlijk, leverde steeds weer eerder verbaasde dan verontwaardigde vragen op: ‘Waarom heeft dat zo lang moeten duren?’ Onder de studenten heerste ook veel onwetendheid – een reflectie van de clichématige wijze waarop het verhaal van de oorlog in Indonesië generaties lang is verteld. Men weet weinig van extreem Indonesisch geweld tegen Europese burgers (de Bersiapperiode), van extreem onderling geweld aan Indonesische zijde, van de minder zelfzuchtige (post)koloniale motieven aan Nederlandse zijde. Daar staat tegenover dat er alle ruimte is om daarover te praten, en bij ons publiek kennelijk ook veel interesse om een meer genuanceerd beeld te krijgen. We laten de studenten op het podium citaten voorlezen van Nederlandse militairen die reflecteren op de missie die zij moe(s)ten vervullen, op het gebruik van geweld. De reactie is stevast

dat die Nederlanders plotseling mensen worden, in plaats van bordkartonnen karikaturen.

Opmerkelijk is ook hoe vaak ik de vraag moet beantwoorden of ik mij met dit boek in Nederland geen grote problemen op de hals heb gehaald. Dat reflecteert een veel minder open omgang met dit verleden dan in Nederland nu eindelijk het geval is; maar anderzijds, het kan daar nu ook. In de marge van alle presentaties spraken we met kranten, radio, televisie – en dat leidde tot genuanceerde publiciteit, waarin ook Indonesisch geweld kan worden genoemd.

NOODZAAK VAN ERKENNING

De meest emotionele bijeenkomst was een debat in het Erasmushuis van de Nederlandse ambassade in Jakarta, waaraan drie gerenommeerde Indonesische historici en de hoofdredacteur van de glossy *Historia* deelnamen. Er werden vriendelijke woorden gesproken over het boek en over de noodzaak dat Indonesische en Nederlandse historici samenwerken om van elkaars perspectieven te leren en gezamenlijk deze oorlog beter in de kaart te brengen en de nasleep ervan beter onder ogen te zien. Maar wat zou Anghar Gonggong, emeritus hoogleraar Geschiedenis aan de Universitas Indonesia zeggen? Zijn vader, twee broers en oom werden door Nederlandse militairen standrechtelijk doodgeschoten, in een ‘zuiveringsactie’ op Celebes/Sulawesi die wij eerder associëren met nazigeweld. Ik zat in spanning, tot hij zijn openingszin uitsprak: ‘Dit boek is een opluchting voor mij.’ Er volgde een verhaal over de noodzaak van erkenning, van niet blijven ontkennen en wegstijgen, als voorwaarde voor verzoening. Op mijn beurt was ik opgelucht, maar me vooral ook pijnlijk bewust hoe gevoelig dit onverwerkte verleden ook vandaag nog is. ■

Nederlandse oorlogsvrijwilligers in Malaka en Indonesië, maart 1946. Foto: Willem van de Poll, Nationaal Archief.